

son) forn-esterna som ett av de mest agrariska folken i hela norra Europa, och i slutordet ges bondesamfundets behandling en viktig plats. Jag skall här försöka en sammanknytning av uppgifterna om jordbrukets utveckling.

Jakt och fiske var huvudnäringarna för esterna under stenåldern, men det invandrande båtfolk förde med sig boskapsskötseln och ett primitivt jordbruk. Invandrarna slog sig ned på platser där man kunde finna betesmarker för boskapen och odla sina små åkerlappar. Sådana fanns framförallt i flod- och sjödalarna och vid kusten.

Hur jordbruket och boskapsskötseln utvecklades under det påföljande årtusendet känner vi inte till, om än den tidiga metallåldern beskrivs som en period av snabb och bestående utveckling av odlingsekonomin i Estland. Från två befästa bronsåldersboplatser på Ösel, Asva och Ridala (800–600 f.Kr.), föreligger ett osteologiskt material, i vilket benen av husdjur utgör hela 75–80 %. Detta kan tjäna som ett indirekt bevis också för jordbrukets betydelse. Ett direkt bevis för jordbruket utgör ett tjugotal lerkärlsbitar med avtryck av sädeskorn som ingår i fynden från Asva, samt talrika fynd av malstenar från övriga Estland.

Helt dominerande som grund för försörjningen i Estland blev odlingsekonomin i slutet av sista årtusendet f.Kr. och i början av det följande. En betydande ökning av befolkningen i de för odlingsekonomi lämpliga områdena avspeglar sädesodlingens och boskapsskötseln segertåg under nämnda tid. Om äldre järnålder säger Eesti esiajalugu (Laul) att det agrara Estland då erhöi sin form.

Ella Kivikoski

Slutord (Löppöna)

(översättning från estniskan av E. K.)

I Estlands förhistoria kan man tydligt urskilja två grundetapper. Den första präglas av att livsuppehållet förvärvades genom jakt, fiske och samlararbete, den andra genom jordbruk och boskapsskötsel. Den första etappen omfattar mellersta stenåldern och största delen av den yngre; den andra huvudsakligen järnåldern. Mellan dem står en ca 1500 år lång övergångsperiod.

Från den första etappen härrör den materiella och andliga kulturens äldsta skikt. Från den härstammar de äldsta boplatserna i Estland. Människans verksamhet omfattade endast boplatserna och dess närmaste omgivning. Med tiden växte människans och jägarens ingrepp i djurriket och förorsakade många djurarters, t. ex. uroxens snabbare förminskning.

Under hela etappen stod Estlands invånare i nära kontakt med grannfolken i söder och öster, delvis även i norr. Östeuropas skogsbälte som sträckte sig från Östersjön ända till Ural omfattade en hel rad nära varandra stående jägar- och fiskarkulturer, vilka till stor del kan förbindas med de senare finsk-ugriska folkens förfäder. När dessa utbredde sig över vidsträckt område – också i kustområdet kring Östersjön – skedde en sammansmältning av dem och de tidigare invånarna. De finsk-ugriska språken kan uppvisa spår (substrat) från dessa invånarspråk. Kontakterna och sammansmältningen med andra folks förfäder har även i betydande grad inverkat på fenno-ugrernas antropologiska typ och språkets utveckling, ävensom i viss grad även på deras materiella kultur. Redan vid denna etapp vidtog de från senare tid kända fenno-ugrernas grupperingar, bland dem östersjöfinnarnas. Under hela stenåldern var de blandade med varandra. Från stenåldern härrör en stor del av allt det som är gemensamt för esterna och de andra fenno-ugrerna. Bäst har det naturligtvis bevarats i språket.

Estlands materiella och andliga kulturgrund utvecklades dock huvudsakligen under den andra etappen. Odlingsekonomin första element kom från söder med båtfolkulturen redan under yngre stenålderns andra hälft, 3. årtusendets slut f.Kr. Hur odlingsekonomin utvecklades i Estland under det följande årtusendet är inte närmare känt, fornlämningarna från den tiden är sparsamma. Det är möjligt, att utvecklingen inte skedde kontinuerligt, tidvis kunde också bakslag inträffa. Först i den senare bronsålderns befästa boplatser (8.–6. århundradet f.Kr.) möter vi ett samhälle vars ekonomi grundade sig på element av både jakt/fiske och odlingsekonomi. Också om den senare kan ha varit större än de förra kan man inte säga att den skulle varit ensamhärskande. Helt dominerande som grund för försörjningen blev odlingsekonomin i slutet av sista årtusendet f.Kr. och i början av det följande. En betydande ökning av befolkningen i de för odlingsekonomi lämpliga områdena avspeglar sädesodlingens och boskapsskötseln segertåg under nämnda tid.

Tillsammans med odlingsekonomin utvecklades växte människans inverkan på naturomgivningen. När ny odlingsareal röjdes och när boskapen vallades formade människan gradvis ett kulturlandskap. En jordbruksbebyggelse började bildas, som i fortsättningen uppvisade en ovanlig varaktighet. Många av de till våra dagar bevarade byarna har uppstått redan under odlingsekonomin första segersekel. Vid slutet av den förhistoriska tiden var en stor del av Estlands för odling lämpade jord tagen i bruk; troligen hade också de flesta från senare tid kända urbyarna (pölskylad) uppstått.

Odlingsekonomin tillkomst som huvudkälla för försörjningen förde med sig djupgående förändringar i invånarnas hela materiella och andliga kultur. De var desto mera genomgripande därigenom att under samma övergångstid metallen, först bronset och sedan järnet, kom i användning och med tiden rotade sig och åsidosatte de tidigare råmaterialen, sten och ben, vid tillverkningen av arbetsredskap. Ett nytt arbetsområde, smedens, uppstod.

Metallkulturen i Estland fick starka inflytelser från syd och väst. De växande kontakterna med baltiska och germanska stammar satte spår i esternas, såväl som de i de andra östersjöfinska stammarnas språk, religion och antropologiska typ. När de sydliga och västliga förbindelserna förstärktes började de östersjöfinska stammarnas – isynnerhet de västligastes – separering från de östligare fenno-ugrerna, och deras kulturella närmande till de baltiska tilltog. I det baltiska området (som omfattade både de lettiska och litauiska, såväl som de estniska och liviska folkens områden) bildades ett eget kulturområde som mycket tydligt skiljde sig såväl från de östliga som de västliga grannområdena. Den följande utvecklingen hämtade rika nya inflytanden både från söder, öster och väster, som invånarna ombildade efter sina behov och smälte in i sin rådande bondekultur. Det baltiska kulturområdet har starkt påverkat metallkulturens utformning i Finland, och inflytelser från det har nått Gotland och svenska fastlandet. Under yngre järnåldern inverkadet det forna ryska riket väsentligt på de baltiska folkens utveckling. Genom ekonomiskt och kulturellt umgänge med östslaver i de baltiska ländernas östra grannområde lärde esterna känna drejskivan. Sammanledes kompletterades redskapsformerna för jordbruket, yxorna och skärorna. Från Ryssland kom också kunskapen om kristendomen och möjligen element av läskunigheten.

I slutfasen av den förhistoriska tiden kan man konstatera tillvaron av en stark egenartad kultur som utvecklats inom det baltiska området. Till sin grundkaraktär var den en bondekultur. Särskilt i norra, mellersta och västliga Estland var kulturens bäryta iögonfallande agrarisk. Den omfattade jordbruk och boskapsskötsel starkt sammanbundna med varandra. Därtill kom hantverket som kunde täcka dessa näringars behov av verktyg mm. Produkterna av jordbruk och boskapsskötsel bildade huvuddelen av det som esterna hade att erbjuda som bytesobjekt mot utländska varor.

När man understryker jordbrukets och boskapsskötselns betydelse som grund för hela ekonomin och kulturen bör man observera att den estniska kulturens agrariska drag under hela järnåldern förstärktes. När handeln vid forntidens slut gjort märkliga framsteg inom ekonomin, så började den under 13. århundradet, sedan främlingar övertagit makten i landet, emellertid samlas i händerna på främmande köpmän. Isynnerhet gällde detta för utrikeshandels del. Steg för steg förminskades esternas möjligheter och rättigheter till kusten och sjöfarten. Åkern och boskapen blev kvar och med produkterna från dem skulle esterna inte bara livnära sig och sin familj utan många av sina »husbönder». Och inte nog därmed; under hela medeltiden hörde spannmålets huvuddel till de produkter som skulle exporteras. Den tyska ockuperingen å sin sida gjorde, att det stabiliserade bondesamhället stannade i utvecklingen, särskilt vad handeln och hantverket beträffade.

Föremålsbeståndet från Estlands gravar och skattfynd från 13.–16. århundradet uppvisar en viss stagnation och t.o.m. tillbakagång i hantverket, framför allt i metallarbetet. Isynnerhet gäller detta för vapentillverkningen, varvid smedarbetets andel och produkter synbarligen minskade och försämrades redan under 13. och 14. århundradet. Tillverkningen av smycken fortsatte längre, ännu under 16. seklet fortlevde många förhistoriska former (hästskoformiga spännen, runda bröstsmycken mm.). Deras bevarande är det tydligaste beviset på den estniska bondekulturens konservatism: det fanns ett levande intresse för gamla former och kopior. Fastän stadsmästarnas (yrkesmännens) andel i smycketillverkningen växte under 15.–16. seklet ersatte deras produktion först under 17. seklet bysmyckena av gammal typ. Naturligtvis bevarade hem- och bytillverkningen sin betydelse vid förfärdigandet av dräkten och vanliga arbets- och nyttföremål.

Av det oavsagda framgår att esternas kultur och etniska utveckling fortsatte även efter landets ockupering. Bondekulturen fortlevde. Ävenom etniska element i viss mån påverkade städernas etniska och sociala framtoning blev stadskulturen i allmänhet ändå en främmande sevärdhet. Städernas andel i esternas utveckling förblev för en lång tid relativt obetydlig.

Estlands bondekulturs utveckling under feodaltiden byggde på den grund som var stabiliserad redan vid den förhistoriska tidens slut. Bondefolkets karakteristiska drag framträdde ännu så sent som under 19. århundradet. Den begynnande folkliga rörligheten och den därtill anknutna utvecklingen utgick nämligen inte från staden, utan från byn. Inte som i många andra länder, utan i byn fick borgerskapet i Estland sin början. Estlands stadsborgerskap som började utformas först långt senare blev ännu för årtionden beroende av byn. Förhållandet mellan staden och byn började kännbart ändras i slutet av 19. århundradet, då tyngdpunkten för folkulturen – i samband med stadsintelligentians tillblivelse – allt mera började glida från landet till staden. I detta nu har den centrala och ledande rollen i kulturskapandet fullkomligt övertagits av städerna, nu under socialismens tid då omstörtande ändringar skett i förhållandet landsby – stad och då majoriteten av Estlands folk är stadsbor.

Greta Arwidsson and Gösta Berg. *The Mästermyr Find. A Viking Age Tool Chest from Gotland*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Almqvist & Wiksell. Stockholm 1983. ISBN 91-7402-19-x. 56 s. 30 plancher.

I oktober 1936 framkom vid plöjning av en åker i en uttorkad myr, Mästermyr i Sproge sn. Gotland, ett fynd av ovanlig karaktär. Det bestod av en kista innehållande diverse smed- och snickarverktyg jämte några trasiga kopparkittlar och andra föremål.

Fyndet, som först nu i sin helhet publicerats, är föremål för en ingående granskning, där Greta Arwidsson ansvarar för den arkeologiska delen och där Gösta Berg ger några etnologiska synpunkter på de funna föremålen.

I ett inledande kapitel redogörs för omständigheterna kring fyndet. Den exakta fyndplatsen är och förblir väl okänd, trots att flere i fyndet involverade personer intervjuats. Provgrävningar utförda på platsen har varit resultatlösa liksom genomgångar av fyndlokalen med metalldetektor åren 1979 och 1981.

Den omsorgsfullt utarbetade och med utmärkta teckningar och fotografier illustrerade fyndkatalogen omfattar sammanlagt 133 nummer. Därtill kommer en yxa funnen i densamma åkern år 1981. Till fyndet hör den ovannämnda låsförsedda kistan av ek, som ursprungligen väl varit avsedd för ett förnämligare ändamål. Vid fyndtillfället var en 2,4 m lång järnked (ett tjunder?) virad runt den. Övriga föremål är ett besman, nycklar, delar av lås, hänglås, en brödpanna, kopparkittlar, klockor, en eldkorg, filar, en bågsåg, skedborrar, standsjärn, putsjärn, blandjärn, en krats, stämjärn, en mejsel, släggor, städ, stansdynor, en puns, o.s.v.

Greta Arwidsson belyser fyndet med exempel på motsvarigheter från järnåldern från hela Europa. Gösta Berg jämför föremålen med relevanta typer i etnologiskt material och hantverks-tradition. Det är utgående från detta sentida jämförelsematerial terminologin för den ovannämnda fyndkatalogen utarbetats. En stor förtjänst i denna engelskspråkiga utgåva är att svenska termer för viktigare föremålstyper angivits.

Att datera Mästermyrfyndet ställer sig inte lätt. Alla verktygen är typer som varit i användning i Skandinavien sedan tidig järnålder. Vissa tekniska drag samt några av de andra föremålen ger dock en antydning om att fyndet skulle vara från sen vikingatid eller tidig medeltid. Hänglåsen är av intresse i detta sammanhang. De är av en typ, som uppträder först på vikingatiden.

De arkeologiska och etnologiska analyserna kompletteras av tre appendix: en geologisk analys av fyndplatsen, en metallografisk undersökning av några av järnföremålen samt en förteckning över identifierade träslag.

Alla försök till trots förblir frågan hur kistan med redskap och kopparskrot råkat i Mästermyren obesvarad. Oklart är också huruvida kistan ägare var smed eller både snickare och smed. Troligtvis var han en kringresande hantverkare, men kistan förmåler inget om ägarens sociala status. Det är likväl av värde att fynd av denna kategori ges publicitet. Detta i Skandinavien unika slutna fynd med ett flertal typer av smides- och snickarverktyg ger dock en bild av vad en kringresande smed behövde för att utöva sitt hantverk under järnålderns slutskede.